

meg = CSISZÁRIMRE KONZERVATIVIZMUS ÉS ÚJÍTÓ TÖREKVÉSEK

A nemzet színházának feladatköre, „első színházi” mibenléte, az, hogy hogyan változott funkciója létrejöttétől napjainkig, mindez számtalan végiggondolandó kérdést vet fel, melyekkel foglalkozni, úgy vélem, külön-külön előadást érdemel. Én egy olyan, a színház megalakulása óta fennálló látens harcról szeretnék beszélni, amely a nemzet színházának problémakörén belül csupán egy részlet, meggyőződés szerint azonban a leglényegesebb részlet. Ezt a harcot röviden úgy lehetne jellemezni, mint a mindenkor konzervatív színházi szemlélet harcát a korszerű, a mindenkor újító színházi szemlélettel. Nem szeretnék semmilyen történeti és a közelmúltat érintő személyszerű fejtegetésbe bonyolódni, ezért észrevételeimet inkább az általánosság szintjén próbálom megfogalmazni.

A Nemzeti Színház története a konzervatív és a korszerű színház harcának története. Mindkettőt leginkább azon a két szemponton keresztül lehet vizsgálni, hogy mit és hogyan játszik a színház. A konzervatív színházi törekvések azért lehettek táptalajra elsősorban ebben a színházban, mert a klasszikus magyar és külföldi reper-

toár műsoron tartása — amely célkitűzés a mindenkor Nemzeti Színház koncepciójában elsőrendű helyet foglal el — az általában „múzeumszínháznak” nevezett megvalósítási formát választotta megjelenésül.

Ez a fajta színház eleve behatárolt drámakörből válogat, hiszen feladatának nem az aznapi néző szembesítését tekinti aktuális problémakörökkel, hanem úgy mond, hagyományos, „kipróbált” drámakört jár be, újra és újra. Ez azt jelenti, hogy a magyar és külföldi drámaidadalomból merített válogatás a nagy elődök jól kipróbált, biztos sikerre számot tartó munkáit akarja mindenáron vitrinbe zárni. Így jön létre az az abszurd helyzet, hogy például a Nemzeti számtalan Molière-bemutatója gondosan elkerüli a *mizantróppal*, a *Don Juannal* vagy éppenséggel a *Botcsinálta doktorral* való találkozást, hogy Shakespeare szinte minden műve színpadot kap, de gondosan kikerülik a *Cymbeline*, a *Titus Andronicus* vagy a *Pericles* szertelen, kellően még ki nem próbált drámai izgalmaival. Ennek a biztonsági szelekciónak a következménye, hogy sohasem került a Nemzeti Színház repertoárjára Petőfi Sándor *Tigris és hiénája* vagy Katona József *Jeruzsálem pusztulása* című műve. A konzervatív színházi szemlélet tehát elvből olyan irodalmi alkotásokból válogat, amelyek már többször bizonyították sikerüket ebben az intézményben.

Jelenet a Csongor és Tündéből. Rendező: Császár Imre (1991) (Koncz Zsuzsa felvétele)

Ennek a konzervatív ízlés diktálta nyugodt, muzeális hangulatnak mondott ellent, amikor ez a színház Shakespeare *Athéni Timonjával* egy teljesen új Shakespeare-képet mutatott nézőinek, vagy amikor otthonra lelt a Nemzetiben Büchner és Szuhovo-Kobillin, Sarkadi Imre és Stawomir Mrożek. Már a darabválasztás pusztán ténye, illetve az utóbbi szerzőknek a Nemzeti programjába való integrálása is, úgy hiszem, forradalmi tett volt, anélkül hogy most a megvalósítás mikéntjéről szót ejtenénk.

A magyar dráma, amely a legkonzervatívabb színházi elképzelésnek is szívügye, ismét csak elgondolkodtató kérdés. Tudniillik nem feltétlenül hasznos az a műsorpolitikai elképzelés, amikor az igazgató rámutat három új drámára, s azt mondja: ezek új magyar művek, nem jók, de bemutatjuk őket, mert ennek a színháznak ez is kötelessége. Így kerülhet igen sok félkész vagy éppen gyenge, dramaturgiai beavatkozás híján lévő vagy egyenesen színpadképtelen magyar dráma a Nemzeti repertoárjába. Emlékszem egy kritikára — egy angol színműről szólt, amely színvonalas közösség kialakíthatóságának és vezethetőségének problémáját tárgyalta —, amely szerint, ha a szóban forgó drámát magyar szerző írta volna, azt soha nem veszi elő a színház. Ez az angol darab talán legaktuálisabb hazai problémáinkat öntötte drámai formába, s erről a témáról akkortájt magyar mű nem született. A magyar drámához való feltétlen, sem a mondanivalóra, sem a megvalósítás értékeire nem figyelő ragaszkodás már sokszor vezetett hamis eredményre a Nemzeti Színház színpadán. Fontos és lényeges bemutatók születtek viszont olyankor, amikor a Nemzeti színpadára kerültek az olyan, addig onnan ki tudja, miért száműzött írók, mint Sarkadi Imre, Kornis Mihály, Barta Lajos, Szép Ernő vagy **Eörsi István**.

A konzervatív és az újító törekvésekkel próbálkozó színház harcában azonban nem annyira a műsorpolitikai, tehát a darabválasztási szempontok a döntőek, sokkal inkább az, hogy az adott, mondjuk, klasszikus művet milyen szándékkal, milyen cél érdekében akarja az egyik vagy másik fajta színház a nézője elé tárni. És itt jól kitapintható, éles különbségek mutatkoznak a Nemzeti történetének egyes periódusai között. Úgy is mondhatnám, hogy ebben a színházban szabályszerűen váltja egymást a konzervatív színházi szemlélet a korszerű törekvésekkel.

A klasszikus repertoár létrehozását, a konzervatív elképzelés szerint, az a tradíció diktálja, amelyet gondolkodás nélkül a kulturális örökség kategóriájába sorolunk, holott a valós tértől és időtől elszigetelve csak a klasszikusok megkímélésével, unalmassá, érdektelenné szűrkítésével egyenlő. Az, úgy mond, hagyományos előadásmód egyaránt szolgálja a rendezők és a színészek, valamint a közönség kényelemszerete-

tét. Erre alapozva azonban nem léphetünk túl egyfajta, a legjobb értelemben is muzeális értékű előadáson, amit bámulhatunk ugyan mint őskori leletet, de azonosulni nem tudunk vele. Így képzelhető el, hogy a rendező egy francia klasszikus dráma felújításánál hangszalagon játsszon elő, és valamely nagy előd hangsúlyait utánoztassa a színpadon. Így képzelhető el, hogy lejátszott klasszikusok díszletei-jelmezei raktárba kerüljenek, s néhány év múltán ugyanaz az előadás az új generáció számára legyen előállítható.

Ezek az elképzelések homlokegyenest különböznek attól az elvtől, amely a színházat létrehozta, és az „itt és most” bűvös szavaival határozta meg az emberi, művészi áldozatvállalást mint a színház örök kritériumát. A Nemzeti Színház, amelynek valóban meg kell találnia a maga pontosan behatárolható helyét az ország színházainak palettáján, elsősorban akkor válhat nemzetivé és egyben nemzetközivé, ha a konzervatív felfogástól megszabadulva szabadon tervezheti meg

műsorpolitikáját, szabadon választhatja meg, hogy klasszikus repertoárját hogyan képes a leginkább a mában működtetni, hogyan válhat a korszerű színházi eszmék felé tett lépésekkel valóban az ország első színházává.

Mindez korántsem jelenthet gátlástalan kísérletezést, s nem járhat az alternatív törekvések elburjánzásával; mutasson azonban utat és perspektívát a magyar Nemzeti Színház a magyar színjátszás számára abban, hogyan tudja a maga sajátos eszközeivel ábrázolni a mai világot, hogyan tudja megszólítani, társul hívni a közönséget egy színházi este erejéig. Az elszigetelődés és az elefántcsonttoronyba zárkózás ugyanúgy nem tesz jót egyetlen színháznak sem, mint a szertelen profilváltástól várt olcsó siker.

A Nemzeti Színházban megvalósuló újító törekvések példaértékűek lehetnek, és újjáteremthetik azt a szétfoszlani látszó nimbuszt, amelynek értelmében ez az intézmény az ország első és legjelentősebb állami színháza.